

УДК 327 (477 + 498) "19"

П. Черник

Львівський інститут Сухопутних військ
Національного університету "Львівська політехніка".

УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ ЧЕХІЇ ТА СЛОВАЧЧИНИ ХХ ст.

© Черник П., 2009

Аналізуються геополітичні чинники, що впливають на розвиток двосторонніх відносин між Україною і Чехією та Україною і Словаччиною відповідно. Здійснено історичний екскурс щодо вивчення ролі та місця України в геополітичних концепціях Чехії і Словаччини ХХ ст. З'ясовано, що "українське питання" посідає доволі вагоме місце в політиці обох держав як в історичному вимірі, так і в реаліях сьогодення. Доведено, що позитивний досвід Чехії і Словаччини щодо інтеграції в євроатлантичні структури може бути використаний Україною у власних євроатлантичних прагненнях.

The article is dedicated to geopolitical conditions analysis, which influence the bilateral relations between Ukraine and Czechia, Ukraine and Slovakia relatively. It contains the historical digression into learning of Ukraine role and place in Czechia and Slovakia geopolitical conception, in XX century. It is proved the considerable place of "the Ukrainian question" in the policy of both countries in historical sense and today realia as well. The positive experience of Czechia and Slovakia according to European-Atlantic integration can be used by Ukraine in own intentions.

Кінець ХХ ст. вніс кардинальні зміни у розвиток взаємин між сучасними державами. Крах Радянського Союзу та розпад Варшавського блоку детермінував цілком нову систему міжнародної ієрархії не тільки у Східній Європі, а й на континенті та у світі загалом. Новопосталі держави Центрально-Східної Європи твердо заявили про ревізію поглядів щодо орієнтації на Росію та повного переосмислення власного місця й ролі в Європі. Польща, Угорщина, Румунія, Чехія і Словаччина дуже швидко дали відповідь стосовно власних зовнішньополітичних орієнтирів і проголосили курс на цілковиту та повну інтеграцію в усі євроатлантичні структури.

У цьому контексті надзвичайно актуальним стає питання реалізації векторів зовнішньополітичної діяльності молоді української держави.

Тобто розгляд геополітичного положення України у Центрально-Східній Європі був би неповним без залучення в його оперативне поле українсько-чеських й українсько-словацьких взаємин. Чехія і Словаччина об'єктивно зацікавлені у стабільному розвитку незалежної демократичної України, так само, як і в економічному співробітництві з нею. Для країн Центрально-Східної Європи Україна залишається стратегічним транзитним шляхом до ринків країн СНД. Словаччина і Чехія по-різному визначають свої концепції розвитку співробітництва з Україною, хоча визначальними й спільними у цьому процесі є такі чинники як динамічний розвиток двосторонніх міждержавних відносин, пошук можливостей регіонального інтеграційного зближення, інтенсифікація співробітництва в загальноєвропейських структурах тощо.

Отже, предметом дослідження є динаміка двосторонніх українсько-чеських та українсько-словацьких стосунків сучасності. Обґрунтовано, що "українське питання" як в історичному вимірі, так і в реаліях сьогодення було одним із пріоритетних питань геополітичних доктрин як єдиної Чехословацької держави, так і сучасних Чехії та Словаччини.

Мета роботи – проаналізувати геополітичні чинники, які впливають на зміцнення/ерозію взаємин між Україною та згаданими державами. Значну увагу в дослідженні присвячено розв'язанню існуючих "вузлів" двосторонніх взаємин, оцінено перспективи розвитку співробітництва між країнами.

Методологічний інструментарій дослідження становлять досягнення геополітики як міждисциплінарної сфери знань [12, с. 4]. Використані такі методи геополітики, як системний, діяльний, порівняльний, історичний, нормативно-ціннісний, структурно-хронологічний [12, с. 33–34] тощо.

Слушно зауважити що в сучасній українській політологічній думці це питання фактично не має ґрунтовних наукових розробок, велика кількість наявного матеріалу носить здебільшого публіцистичний

характер. Разом з тим питанню українсько-чеських та українсько-словацьких стосунків присвячено чимало досліджень у наукових виданнях Чехії і Словаччини. З огляду на цю ситуацію, написання цієї роботи є доволі актуальним для розвитку новітньої української політології міжнародних відносин.

Чехословацька держава, що виникла за підтримки Антанти у жовтні 1918 року, об'єднала в межах своїх кордонів територію історичної Чехії, Словаччини, а також землі з українським та угорським населенням – Закарпатську Україну, яка взагалі не була пов'язана з Чехословацькою державою ні історичними, ні етнічними узами [1, с. 52–53].

У такій ситуації перед Чехословацькою Республікою (ЧСР) постали серйозні зовнішньополітичні проблеми, зокрема – збереження територіального врегулювання в Європі, встановленого Версальською мирною угодою 1919 р.

Однією з важливих складових зовнішньополітичного курсу ЧСР від самого початку її утворення була політика щодо України. Ця політика зазнавала змін під впливом різних обставин і значною мірою була обумовлена загальним ставленням ЧСР, її керівників і політичних діячів до українського питання, української державності. У той самий час вона багато в чому залежала від ставлення до України Антанти, країн – учасниць Паризької мирної конференції, від розвитку подій у Росії, від ситуації на російсько-українському фронті, від політики Австрії, Угорщини, Польщі і Німеччини щодо України.

Важливим морально-політичним чинником розвитку чехословацько-українських відносин було те, що Україна в роки Першої світової війни відіграла, можливо, найвизначнішу роль в історії чехословацького національно-визвольного руху.

Загалом Т. Масарик – майбутній перший Президент Чехословацької Республіки – підтримував національно-визвольні змагання українського народу, активно співпрацював з М. Грушевським, В. Винниченком, С. Петлюрою, О. Шульгіним та іншими діячами Центральної Ради, закладаючи підвалини чехословацько-українських взаємин. Чехословацька Національна Рада визнала Українську Народну Республіку.

Щоправда, прихильне ставлення Т. Масарика до Центральної Ради змінилося (після проголошення нею IV Універсалу і, особливо, після підписання мирного договору з центральними державами у Брест-Литовську) на негативне, адже Україна уклала мирний договір і звернулася по допомогу до тих, кого чехи і словаки вважали своїми головними ворогами, від поразки яких залежав успіх їхньої боротьби за незалежність Чехословацької держави.

Офіційна зовнішня політика Чехословаччини не підтримувала “українського сепаратизму”, коли йшлося про Наддніпрянську Україну. Подібну ж позицію вона займала й щодо західноукраїнських земель, зокрема Східної Галичини: ЧСР офіційно не визнала уряду Західноукраїнської Народної Республіки. Одночасно ЧСР не визнавала претензій Польщі на Східну Галичину, вважаючи, що остання має право з'єднатися з іншими українськими землями і в такий спосіб теж стати складовою частиною майбутньої Російської демократичної федерації. Чехословацькі політичні й господарські кола були дуже зацікавлені у перенесенні кордонів Росії до Карпат і утворенні спільного чехословацько-російського кордону [20, с. 147–148].

Географічне сусідство Чехословаччини і України, політичні інтереси й економічні потреби сусідніх народів були об'єктивною передумовою розвитку взаємних господарських зв'язків. Чехословацькі правлячі кола намагалися встановити тісні політичні й економічні стосунки з українськими урядами і на Сході, й на Заході України. Зокрема, відбувся обмін дипломатичними місіями між урядами ЧСР і ЗУНР (кінець 1918 р.) та ЧСР і УНР (Директорією) у 1919 р., які, хоч і мали неофіційний характер, активно працювали на ниві українсько-чехословацького співробітництва, насамперед економічного [19, с. 27–28].

Відносини Чехословаччини із Західно-Українською Народною Республікою, зокрема внаслідок чехословацько-польських суперечностей та суперництва, посідали важливе місце у зовнішньополітичній концепції ЧСР. Якщо офіційна чехословацька політика не мала конкретних планів стосовно Східної Галичини (хоча підтримка ЗУНР та її об'єднання з рештою українських земель у складі Федеративної Росії і створення спільного чехословацько-російського кордону були бажаними для політичних і економічних кіл ЧСР), то цього не можна було сказати про іншу сторону. У певних політичних колах західноукраїнського суспільства, насамперед русофільської орієнтації, ще з кінця 1918 р. обговорювалося питання про можливість приєднання території Прикарпаття і Лемківщини на правах автономії до Чехословаччини.

Виходячи з головної мети своєї зовнішньої політики – закріплення того співвідношення сил, яке склалося після Першої світової війни у Центральній і Південно-Східній Європі, правлячі кола Чехословаччини загалом позитивно зустріли закінчення російсько-польської війни та підписання Ризького мирного договору 1921 р. як вирішення однієї з найскладніших проблем післявоєнного устрою Східної

Європи. А незабаром вони змушені були піти на остаточну нормалізацію відносин із Польщею: у жовтні 1921 р. був підписаний чехословацько-польський договір про нейтралітет і зняття взаємних післявоєнних претензій, а також секретний додатковий протокол, що стосувався насамперед долі західноукраїнських земель. Згідно з цими документами чехословацький уряд, по суті, погоджувався на захоплення Польщею Західної України і підтверджував східні польські кордони, встановлені Ризьким договором [16, с. 506–510]. Цим політичним актом було підведено ризику під офіційною політикою і відносинами Чехословаччини із самостійними українськими державними утвореннями – урядами УНР і ЗУНР.

Щодо радянської України, то Чехословаччина її визнала де-факто у травні 1921 р., коли до Праги прибув голова торговельної місії УСРР М. Левицький, а до Харкова – чехословацький представник Е. Бенеш. Після тривалих переговорів 6 червня 1922 р. у Празі був підписаний тимчасовий торговельний договір між Україною і Чехословаччиною, що відкрив широкі можливості для взаємовигідного українсько-чехословацького економічного співробітництва.

Однак широкі можливості й перспективи чехословацько-українських відносин, торговельно-економічних зв'язків та зближення, що були закладені наприкінці і в перші роки після Першої світової війни, у подальшому виразно послабшали, а з утворенням СРСР поняття “Україна” взагалі зникло із зовнішньополітичних концепцій і доктрин ЧСР.

У 1920–1930-ті роки ХХ ст. для Чехословаччини українське питання залишалося актуальним, але вже не у зовнішній, а у внутрішній політиці. На перший план вийшла проблема українців, що опинилися в складі Чехословацької Республіки внаслідок драматичних подій Першої світової війни. Йдеться про політику чехословацького уряду стосовно більше як 400 тис. русинів-українців Закарпаття, які під назвою “Підкарпатська Русь” були приєднані рішеннями Паризької мирної конференції 1919 р. до ЧСР, а також щодо понад 20 тис. емігрантів з інших українських земель, які змушені були покинути батьківщину після поразки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. і дістали притулок у Чехословаччині.

При підтримці урядових і громадських кіл Чехословаччини та за ініціативою визначних представників української еміграції в 1920–1930-ті роки в Республіці були створені й успішно діяли десятки українських наукових установ, навчальних закладів, організацій, спілок і видавництв, об'єдналися кращі сили української інтелігенції, котрі збагатили українську та світову науку й культуру [3, с. 321].

Однак з кінця 1920-х років політика чехословацького уряду щодо української еміграції почала зазнавати істотних змін. Українські наукові й культурно-освітні організації втратили колишню підтримку, деякі з них були ліквідовані. Однією з причин такого становища була економічна криза початку 1930-х років, яка викликала значне скорочення бюджету ЧСР. Але насамперед це було пов'язано із загостренням внутрішньополітичної боротьби в ЧСР та зростанням впливу чеських соціалістів, які традиційно підтримували проросійський напрям у зовнішній політиці.

1934 р. між ЧСР і СРСР були встановлені дипломатичні відносини, а 1935 р. був підписаний Договір про взаємну допомогу. Умови діяльності політичної української еміграції в ЧСР, особливо з огляду на її контакти з представниками німецької влади, істотно погіршилися. До того ж усе більш несприятливим для Праги ставав розвиток культурно-політичних процесів на Підкарпатській Русі (Закарпатті). З кінця 1920-х років за найактивнішої участі українських емігрантів тут посилювалася самостійницька українська орієнтація, що розцінювалось як загроза територіальній цілісності Чехословацької Республіки.

Керівники Чехословацької Республіки розглядали цю проблему як внутрішньополітичну, виходячи з того, що Чехословаччина, згідно із рішенням мирної конференції, одного разу ставши володарем цієї області, від землі цієї ніколи не відмовиться. У той самий час, добре усвідомлюючи етнічну належність корінного населення Закарпаття до українського народу, його історичні поривання з'єднатися з кровними братами по той бік Карпат і все сильнішу проукраїнську політичну орієнтацію населення краю, чехословацькі провідники були свідомі того, що прилучення Підкарпатської Русі до ЧСР значно актуалізує питання про ставлення Чехословаччини до України й українського народу загалом, активізує українську орієнтацію в її зовнішньополітичній діяльності [13, с. 444].

Отже, можна стверджувати, що в міжвоєнні роки Україна та українське питання посідали важливе місце у політиці Чехословацької Республіки.

Активізація агресивних дій держав фашистського блоку з середини 1930-х років зачіпала насамперед інтереси Чехословаччини. З початку 1938 р. питання про долю Чехословаччини як держави, про Словаччину і Закарпаття як її частини знаходилося у центрі уваги європейських дипломатів і світової громадськості. Українське Закарпаття через своє геополітичне положення було зв'язуючою ланкою тодішньої системи європейської безпеки. Саме тому чехословацький уряд напередодні національної трагедії робив усе можливе,

щоб утримати цей край у складі Республіки і дати відсіч зазіханням на нього не тільки Угорщини, але й претензіям на його частину з боку Польщі і Румунії [15, с. 264–270].

Мюнхенська змова 30 вересня 1938 р. заторкнула корінні інтереси усіх народів Чехословаччини, в тому числі й закарпатських українців. Розчленування Чехословаччини значно активізувало автономістські політичні сили в Закарпатті. 6 жовтня 1938 р. автономію одержала Словаччина, 11 жовтня – Підкарпатська Русь, і країна перетворилася у федеративну державу. Ці події вкрай загострили чесько-українські суперечності, призвели, зокрема, 13–14 березня 1939 р. до військових сутичок між карпатськими січовиками і чеським військом у Хусті, що зробило неможливим військове співробітництво збройних сил ЧСР і молодій армії Карпатської України у переддень угорського вторгнення в Закарпаття і німецького – в Чехію [4, с. 186–190]. Остаточне розчленування Чехословаччини 15 березня 1939 р. і загарбання того ж дня за згодою Німеччини Карпатської України угорськими військами створили якісно нову ситуацію.

Радянський Союз був єдиною країною, яка в спеціальній заяві засудила окупацію гітлерівцями 15 березня 1939 р. Чехії і Моравії та хортистами – Карпатської України. Водночас СРСР шукав шляхів зближення з Німеччиною, посилення свого впливу на півдні Карпат. 17 вересня 1939 р. згідно з пактом “Ріббентропа-Молотова” Москва вводить свої війська у Східну Галичину, зробивши вирішальний прорив у справі возз’єднання українських земель, який, зрозуміло, був неоднозначно зустрінутий світовим співтовариством. Час, обставини й форми його здійснення не викликали симпатії і кидали тінь на здійснення багатівкових національних прагнень українського народу. Серед небагатьох державних діячів Європи, що прямо й одверто підтримали цю акцію, був Президент Чехословаччини Е. Бенеш.

Аналіз взаємин між ЧСР і СРСР періоду Другої світової війни свідчить про те, що ні уряд Чехословаччини в еміграції, ні радянський уряд не мали чіткого уявлення стосовно долі Закарпаття: їхні позиції змінювалися залежно від розвитку подій на фронтах Другої світової війни. Однак зі вступом Радянської армії в жовтні 1944 р. на територію Закарпаття СРСР почав порушувати попередні угоди, все активніше втручаючись у внутрішньополітичне життя визволеного краю.

29 червня 1945 р. у Москві був підписаний Чехословацько-Радянський договір про Закарпатську Україну, за яким Закарпаття відійшло до складу УРСР.

Керівництво нової Чехословаччини, яка відроджувалася наприкінці війни, вже на початку 1944 р. висловило намір встановити дипломатичні відносини з Радянською Україною. Так, улітку 1945 р. Президент ЧСР Е. Бенеш заявив, що Україна могла б стати ключовим членом слов’янського блоку [18, р. 196]. Проте дипломатичні стосунки між Чехословаччиною та Україною тоді так і не були встановлені.

Після лютневих подій 1948 р. народно-демократичний лад у Чехословаччині був замінений на тоталітарну модель соціалізму “радянського зразка”. Її складовою була й нова зовнішньополітична орієнтація ЧСР на “союз, дружбу і співробітництво” з СРСР, а офіційною доктриною у практиці міжнародних відносин і національному питанні стала теорія “пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму”. Політика комуністичної влади Чехословаччини щодо русинів-українців Східної Словаччини, зокрема Пряшівщини, у перші повоснні роки сприяла економічному, культурному й національному піднесенню українського населення Республіки, серед якого домінувало почуття взаємозв’язку з Україною та рідним народом. Створена 1 березня 1945 р. на з’їзді делегатів від українських населених пунктів та районів у Пряшеві “Українська національна рада Пряшівщини” (УНРП) навіть намагалася на першому етапі вирішити українське питання в Чехословаччині шляхом возз’єднання україномовних північно-східних районів Словаччини із Закарпатською Україною у складі УРСР. Але неодноразові спроби законодавчо оформити існування та діяльність УНРП та інших організацій русинсько-українського населення Чехословаччини не мали успіху, так само, як і боротьба УНРП за культурно-національну автономію українців у Словаччині [5, с. 97–106].

Негативний вплив на національну свідомість русинів-українців ЧСР у післявоєнний період справили також об’єктивний процес урбанізації, масове переселення їх у 1950–1960-ті роки з переважно однопіслявоєнних населених пунктів до Західної Чехії та Моравії. Негативні наслідки мали і штучна “українізація”, і спроби вирішення національних проблем адміністративно-бюрократичними методами. Боротьба проти “бандерівщини”, політичні процеси 1950–1960-х років у Чехословаччині над “націоналістами”, зокрема й українськими, ліквідація греко-католицької церкви і насадження державою серед русинів-українців православ’я, вторгнення військ країн Варшавського Договору у 1968 р., подальші “нормалізація” та застій у суспільно-політичному й соціально-економічному розвитку країни також зумовили ізоляцію русинсько-українського населення Східної Словаччини від України.

Сьогодні Чехія не має спільного кордону з Україною, а її “східна політика” концептуально відійшла на другий план порівняно з розвитком відносин із країнами Європейського Союзу. Словаччина має більше

спільних інтересів з Україною, зокрема в Карпатському регіоні. Українсько-словацькі відносини після розпаду ЧСФР розвивалися динамічніше порівняно з українсько-чеськими. Під час візиту до Києва 29–30 червня 1993 р. Президента Словаччини М. Ковача було підписано Договір про дружбу і співробітництво [7, с. 88–96].

26 квітня 1995 р. у Празі президенти Л. Кучма та В. Гавел підписали Договір про дружні відносини та співробітництво між Україною і Чеською Республікою [8, с. 74–77]. Діє спільна комісія з питань торговельно-економічного співробітництва.

Дуже важливим у політиці і Чехії, і Словаччини щодо України є залучення її до регіональних інтеграційних процесів. Завдяки позиції Чехії і Словаччини Україна в червні 1996 р. стала членом Центральноєвропейської ініціативи. Водночас через глибоку економічну кризу в Україні Чехія і Словаччина дуже обережно ставляться до перспективи вступу України до Вишеградської групи і до можливості приєднання України до центральноєвропейської зони вільної торгівлі.

Сучасні українсько-чеські стосунки розпочалися після “Помаранчевої революції” в Україні (2004) та зміни політичної еліти в нашій державі. До цього часу ці стосунки мали, як правило, декларативний характер. Етапним у розвитку міждержавних стосунків України та Чехії можна вважати офіційний візит Президента Чехії В. Клауса до України влітку 2005 р.

Президент Чехії провів переговори з українським колегою, а також разом із великою групою чеських підприємців брав участь у бізнес-форумах в Одесі та Львові. Внаслідок його візиту Президенти доручили міністерствам закордонних справ своїх країн розробити проект угоди, яка допомогла б легалізувати статус українських трудових мігрантів у Чехії. В. Ющенко підтвердив зацікавленість України в реалізації спільних нафтових проєктів, а В. Клаус заявив про підтримку євроінтеграційних ініціатив Києва [6, с. 5].

Окремі дипломати, оцінюючи позицію Праги щодо України, характеризують її як пасивно-позитивну. Тобто чеські представники воліють не порушувати консенсус ані у випадку, коли Євросоюз приймає рішення, що не відповідає інтересам України, ані тоді, коли йдеться про цілком прийнятний для Києва результат обговорення [6, с. 5]. Тому на рівні Євросоюзу інтереси Києва доводиться обстоювати іншим державам. Наприклад, за прискорення вироблення мандата, який дозволяє розпочати переговорний процес з Україною щодо питань лібералізації візового режиму, найактивніше виступають представники Франції та Нідерландів.

Незважаючи на те, що політична довіра між Києвом і Прагою лише перебуває на шляху становлення, чеський бізнес почав самостійно освоювати український ринок. Як результат – товарообіг у 2004 р. досяг рекордної позначки в 751 млн. дол., причому Україна має позитивне сальдо у \$ 35–40 млн. [14, с. 9].

Структура чеського експорту в Україну є більш різноманітною, ніж українського до Чехії. З України Чехія імпортує передусім сировину. Зокрема, більшу частину усього українського експорту до Чехії становить залізна руда, титанові руди, алюміній, хімікати, добрива, нафтопродукти, деревина [14, с. 9].

У чеському експорті головну роль відіграють високотехнологічні товари. Пожвавилася співпраця в атомній енергетиці – на перших позиціях чеського експорту з’явилися комплектуючі для реакторів українських АЕС. Близько 20 % експорту – автомобільна продукція, яка має в Україні високий попит. Значну частину посідають ліки, а також алюмінієва фольга, цигарковий папір. Серед тих позицій, які раніше не з’являлися у двосторонньому товарообороті, – чеське виробниче обладнання для електротехнічної промисловості, машинобудування, легкої промисловості тощо [14, с. 9]. А виставка чеської будівельної індустрії, яка відбулась у березні 2005 р. в Києві, засвідчила великий попит фактично на весь діапазон чеських будматеріалів. Крім того, триває процес модернізації української харчової промисловості. Чеське обладнання для харчової промисловості, пакувальні матеріали мають дедалі більший попит в Україні.

Одні чеські компанії (“Шкода Авто” та “Шкода ядерне машинобудування” – постачальник устаткування для українських АЕС) уже доволі міцно закріпилися на нашому ринку. Інші, такі як “ЧКД Прага ДІЗ”, яка має намір побудувати комплекс із переробки твердих побутових відходів у Луганську, лише освоюють правила ведення бізнесу в українських умовах, деякі зіткнулися з певними труднощами, зокрема в нафтовій галузі [6, с. 5]. Останні стали наслідком непослідовної позиції попереднього керівництва України й держкомпанії “Укртранснафта” щодо реалізації проєкту “Одеса-Броди-Гданськ”. Так, за взаємною домовленістю сторін, зафіксованою в міжурядовому протоколі, мало розпочатися розширення резервуарного парку нафтотерміналу “Південний”. Чеська сторона була готова профінансувати його будівництво під гарантії чеського державного страхового агентства EGAP, проте в останній момент одержала відмову. В результаті безумовно вигідний контракт так і не був підписаний [6, с. 5].

Чеська сторона давно виявляє інтерес до транспортування “чорного золота” з Каспію на НПЗ у Кралупах українським трубопроводом [6, с. 5]. Особливої актуальності цей проєкт набув у 2003 р., коли один

із чеських НПЗ опинився на межі зупинки через проблеми Босфору. Тоді було досягнуто домовленостей про поставку першої партії нафти в Кралупи, проте експеримент заблокувала словацька компанія “Транспетрол”, підконтрольна на той момент російському “Юкоосу”.

Присутність українського капіталу на чеському ринку досі не є помітним явищем. Так, компанії “Індустріальний союз Донбасу” ще належить поборотися за металургійний завод у Північній Моравії “Вітковіце стил”. Щоправда, вже сьогодні чеські аналітики звертають увагу на те, наскільки важливою була б така угода для поліпшення іміджу України в Чехії.

Загалом Україна – єдина із країн СНД, з якою в Чехії спостерігається динаміка зростання товарообігу. Цей процес триває останні п'ять років, а темпи зростання становлять близько 20 % на рік, що є свідченням перспектив розвитку українсько-чеських економічних відносин. Підсумовуючи, можемо стверджувати, що незважаючи на низку проблем, українсько-чеський діалог має усі підстави перетворитись у справді ефективне партнерство, вигідне обом державам.

Щодо українсько-словацьких взаємин, то встановлення прямих міждержавних відносин між Україною і Словацькою Республікою стало можливим лише тоді, коли обидві країни здобули довгоочікувану незалежність. З 1995 р. політичні контакти між Україною та Словаччиною значно активізувалися. Регулярно відбувалися зустрічі на високому рівні між керівниками обох держав, главами урядів та зовнішньополітичних відомств, у ході яких обговорювалися найважливіші питання політичної, економічної та культурної співпраці, розглядалися перспективи її розвитку. Вдалося створити потужну договірно-правову базу українсько-словацьких відносин, яка складається з великої кількості договорів, угод, протоколів, які регулюють взаємовідносини сторін у політичній, економічній, гуманітарній та інших сферах.

Так, станом на 1 січня 2002 р. між Україною і Словаччиною укладено понад 150 міждержавних, міжурядових та міжвідомчих договорів, угод, протоколів. До найважливіших належать договірні документи про спільний державний кордон, про сприяння і взаємний захист інвестицій, про взаємне працевлаштування, боротьбу з корупцією та організованою злочинністю, про транскордонне співробітництво тощо.

Посилення співробітництва з сусідньою Словаччиною відповідає національним інтересам України як з політичної, так і з економічної точок зору. Останнім часом авторитет цієї країни у регіоні Центрально-Східної Європи помітно зріс. Відносини між Україною і Словаччиною неможливо розглядати у відриві від сучасних глобальних та загальноєвропейських процесів. Обидві держави зацікавлені у посиленні взаємодії у міжнародних світових та регіональних організаціях, координації позицій з важливих зовнішньополітичних питань.

Хоча Словаччина донедавна не була стійким прихильником вступу України до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу, проте після “Помаранчевої революції” ситуація почала докорінно змінюватися: Братислава виразила готовність надати підтримку Києву під час обговорення питання формалізації відносин України з ЄС і НАТО.

З огляду на те, що Україна обрала своєю метою вступ до ЄС, українцями розглядалася можливість входження до “Вишеградської групи” і трансформація “четвірки” на “п'ятірку”. Однак сьогодні інтерес Словаччини полягає у тому, щоб “Вишеградська група” розвивалася як співробітництво чотирьох країн. З іншого боку, вона готова якнайтісніше співпрацювати із зацікавленими країнами – Україною, Словенією, Австрією, але у форматі “чотири плюс”. Таку позицію словаки аргументують так: “Вишеградська четвірка” – це група, яку добре знають у світі... “Четвірка” має сьогодні своє, визначене місце в системі міжнародних відносин, і є дуже багато питань, у царині яких словаки можуть співпрацювати в Євросоюзі... Із зміною формату організації, зникне те позитивне, що характеризує “Вишеградську групу” [9, с. 5].

Важливим чинником двосторонніх відносин є спільний кордон. З огляду на це, одним з пріоритетних напрямків українсько-словацьких відносин є розвиток транскордонного співробітництва. Протягом останніх років відбувалося договірно-правове оформлення відносин між прикордонними регіонами України та Словаччини. Додаткового імпульсу двосторонньому транскордонному співробітництву надала підписана у грудні 2000 р. міжурядова угода про транскордонне співробітництво.

Водночас сучасний стан українсько-словацького кордону є показовим та дещо відмінним від інших у центральноєвропейському контексті. Словаччина першою із сусідів України з 29 червня 2000 р. запровадила візовий режим для українських громадян. Зрозуміло, що Словаччина змушена була це зробити після введення Чехією візового режиму для громадян України з 1 січня 2000 р. під потужним впливом Німеччини [11].

Словацький приклад показовий як перший випадок запровадження візового режиму в регіоні Центрально-Східної Європи. Негативні наслідки такого кроку спостерігалися в організації видачі віз

громадянам України, вони призвели до зниження динаміки торговельно-економічних зв'язків, прикордонної торгівлі, гуманітарних зв'язків, а також динаміки самого перетинання кордону.

Із входженням Словаччини до Шенгенської зони, візова проблема здатна тільки загостритися. Для її перспективного подолання потрібно упорядкувати насамперед процедуру отримання віз. Тому введення асиметричного принципу видачі віз слід розглядати як актуальне для розвитку міжнародного співробітництва Української держави.

Одним із проблемних питань, яке існує в українсько-словацьких відносинах, є становище української національної меншини у Словаччині. Державні органи цієї країни продовжують підтримувати ідею поділу української національної меншості на дві окремі групи: русинів та українців. Підтвердженням цьому є те, що сьогодні в українсько-русинському середовищі існує паралельно дві шкільні системи – українська та русинська. Громадська організація “Русинська оброда”, діяльність якої має відверто антиукраїнський характер, фінансується з державного бюджету. Представники політичного керівництва обох країн намагаються знайти шляхи позитивного вирішення цієї проблеми, що сприятиме покращанню взаємовідносин між Словацькою Республікою і Україною. Збереження культурної самобутності, задоволення мовних та освітніх потреб національних меншин – української в Словаччині та словацької в Україні є сьогодні важливою сферою співпраці між нашими державами.

Однією із найсерйозніших проблем у двосторонніх українсько-словацьких відносинах необхідно вважати ситуацію, що склалася навколо Криворізького гірничо-збагачувального комбінату окислених руд (КГЗКОР). Будівництво КГЗКОР розпочато ще 1985 року, за часів Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) спільними зусиллями багатьох соціалістичних країн. Правонаступником КГЗКОР від СРСР стала Україна, частка якої в проєкті становить 56,4 % (Румунії – 28 %, а Словаччини – 15,6 %) [10, с. 5].

Сьогодні готовність КГЗКОР, на який уже витрачено 1,65 млрд. доларів, становить вісімдесят відсотків. Для введення в дію першого пускового комплексу потрібно ще 200 млн. доларів. Ускладнює ситуацію те, що за розрахунками фахівців, цей проєкт може виявитися нерентабельним [10, с. 5]. Тому вносяться пропозиції перепрофілювати КГЗКОР на рентабельніше виробництво – переробку титанової руди, адже продукція матиме більший попит порівняно з залізорудною сировиною для металургійних підприємств.

У Словаччині частина КГЗКОР належить металургійному комбінату “Кошице”, керівництво якого не налаштоване вкладати кошти у будівництво Криворізького гірничо-збагачувального комбінату окислених руд. До того ж словацька сторона прагне повернути кошти, витрачені раніше на будівництво КГЗКО, й пропонує Україні перевести цю суму в держборг. Україна на такі пропозиції не погоджується й пропонує вирішити проблему за допомогою стратегічного інвестора, з метою залучення якого Київ готовий ухвалити закон, який стимулював би будівництво цього підприємства: списати податкові заборгованості, створити спеціальний режим інвестиційної діяльності тощо.

На жаль, можливості співпраці між обома країнами, особливо в економічній сфері, поки що залишаються далеко невикористаними. Рівень двосторонньої торгівлі, інвестиційної присутності, участі в реалізації спільних проєктів не відповідає потенціалу та спільним інтересам обох держав.

Словаччина вже сьогодні виявляє значну зацікавленість в українському ринку та розширенні двостороннього співробітництва в економічній сфері. Значний інтерес спостерігається і в українських суб'єктів підприємницької діяльності. Підтвердженням цьому стала стабілізація українсько-словацького зовнішньоторговельного товарообороту протягом 2000–2004 рр. За рівнем загального товарообороту товарами та послугами з Україною Словацька Республіка посіла 10-те місце серед країн Європи.

Під час переговорів між представниками вищого політичного керівництва України та Словаччини неодноразово підкреслювалося значення спільної участі в реалізації масштабних економічних проєктів. Великі перспективи має також співробітництво між обома державами у сфері транспортування природного газу в Європу, оскільки Україна і Словаччина є найбільшими європейськими транзитними країнами, займаючи перше та друге місця в Європі за довжиною газотранспортних магістралей.

Підсумовуючи, скажемо, що українське питання посідало доволі важливе місце у геополітичних концепціях як Чехословаччини початку і середини ХХ ст., так і Чехії і Словаччини кінця ХХ ст. відповідно. Особливо гостро стояло питання становища карпатських українців, яке дуже часто ставало “розіграшною картою” у геополітичних іграх наддержав. Разом з тим необхідно констатувати, що відносини з цими державами в історичному контексті мали здебільшого позитивний характер, що стало доброю передумовою для розвитку двосторонніх взаємин між країнами зі здобуттям Україною державної незалежності.

Важливим аспектом політики Чехії й Словаччини щодо України є залучення нашої держави до регіональних інтеграційних процесів. Україна, Чехія і Словаччина активно співпрацюють у Раді Європи.

Завдяки позиції Чехії і Словаччини Україна набула членства у Центральноевропейській ініціативі (1996). Водночас, з огляду на кризові явища в економіці України, Чехія і Словаччина обережно ставляться до перспектив вступу України у Вишеградський блок і приєднання до центральноевропейської зони вільної торгівлі. Утім щодо більшості проблем сучасної європейської політики концептуальні парадигми зовнішньої політики України, Чехії і Словаччини є взаємоузгодженими, що сприяє розбудові нової інтегрованої Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бибо И. Ницета духа малых восточноевропейских государств // Венгерский меридиан. – 1991. – № 2. – С. 52–53.
2. Віднянський С. Закарпаття у складі Чехо-Словацької республіки: переломний етап у національно-культурному й етнополітичному розвитку русинів-українців // Культура українських Карпат. – Ужгород, 1994. – С. 130–140.
3. Віднянський С. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.). К., 1994. – С. 321.
4. Веґеш М. Події 13–14 березня 1939 р. в Карпатській Україні // Молодь України. – Т. 5–6. – Ужгород, 1995. – С. 186–190.
5. Гайдош М., Конечни С. До питання про політико-правове становище русинів-українців у Словаччині (1944–1948 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип.5. – К., 1995. – С. 97–106.
6. Гетьманчук О. Україна – Чехія: дружимо поза ЄС // Дзеркало тижня. – 2005. – № 23. – С. 5.
7. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою // Політика і час. – 1999. – №8. – С. 88–96.
8. Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою // Політика і час. – 1995. – № 6. – С. 74–77.
9. Кравченко В. Едуард Кукан: “дійте не поспішаючи” // Дзеркало тижня. – 2005. – № 12. – С. 5.
10. Кравченко В. Поїздка до старого друга // Дзеркало тижня. – 2002. – 7 грудня. – С. 5.
11. Кіш Є. Словаччина: питання безпеки на нових східних кордонах Європейського Союзу // [http: come. to. Geopolitics](http://come.to/Geopolitics).
12. Кудряченко А., Рудич Ф., Храмов В. Геополітика. – К.: МАУП, 2004. – 293. – С. 13.
13. Масарик Т. Г. Світова революція за війни й у війні 1914–1918: Спомини. – Львів, 1930. – Ч. II. – С. 444.
14. Миселюк А. Український ринок має великий потенціал // Контракти. – 2004. – № 28. – С. 9.
15. Нариси історії Закарпаття. – Т. II (1918–1945). – Ужгород, 1995. – С. 264–270.
16. Українська РСР на міжнародній арені: Збірник документів (1917–1923 рр.). – К., 1966. – С. 506–510.
17. Худанич В. Міжвоєнний період в історії Закарпаття // Українські Карпати. – Ужгород, 1993. – С. 538–545.
18. Asaturian Vernon V. The Union Republics in Soviet Diplomacy: A Study of Soviet Federalism in the Service of Soviet Foreign Policy. – Geneve-Paris, 1960. – P.196.
19. Necas J. Uprimní slovo o stycích česko-ukrajinských. – Kyjiv–Praha, 1919. – S. 27–28.
20. Sladek Zdenek, Jaroslav Valenta. Sprawy ukraińskie w czechosłowackiej polityce wschodniej w latach 1918–1912 // Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Stud. i mater. – 1968. – № 3. – S. 147–148.